

ambele categorii ea rămâne expresia armoniei omului cu perfecțiunea divină, căutarea Adevărului Absolut.

Bibliografie

1. Arheim, R., *Artă și percepție vizuală*, Meridiane, București, 1979.
2. Bădăuța. Al., *Icoane argeșene*. București, 1968
3. Chevalier. J., Cheerbrandt. A., *Dicționar de simboluri*, vol. I-III, Artemis, București, 1994.
4. Guenot. M., *Icoana*. Editura Enciclopedică, București, 1993.
5. Dobjanschi. A., *Arta în epoca lui V. Lupu*, Meridiane, București, 1979.
6. Drăguț, V., *Pictura murală din Moldova*, Meridiane, București, 1973.
7. Evdochimov, P., *Arta icoanei. O teologie a frumuseții*, Meridiane, București, 1993.
8. Evseev, I., *Cuvânt-simbol-mit*, Facla, Timișoara, 1983.
9. Stăvilă, T., *Icoane vechi din colecții basarabene*, Arc, Chișinău, 2000.
10. Theodorescu, R., *Drumuri către ieri*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1992.
11. Алпатов М., *Краски древнерусской иконописи*. Искусство, Москва, 1974.
12. Салтыков А., *О пространственных отношениях в византийской и древнерусской живописи*.//Древнерусское искусство, зарубежные связи. Наука, Москва, 1975.
13. Раушенбах Б., *О перспективе в древнерусской живописи*.//Древнерусское искусство, зарубежные связи. Наука, Москва, 1975.

Reziliența – o cale de dezvoltare a competențelor parentale Resilience – a way to develop parenting skills

Efrosinia Haheu-Munteanu, conferențiar universitar,
doctor în pedagogie, Catedra de pedagogie preșcolară,
educație fizică și dans,
Facultatea de Științe ale Educației și Informatică,
UPS „Ion Creangă”, Chișinău, Moldova
Maria Toia, master în științe ale educației

Rezumat

Reziliența este o calitate care ajută indivizii sau comunitățile de a rezista și de a se recupera în urma anumitor dificultăți. Identificarea potențialilor factori de risc și de protecție poate duce la îmbunătățiri substanțiale în multe domenii de sănătate fizică și mentală a copiilor. Promovarea rezistenței nu este doar o chestiune de eliminare a abuzului asupra copilului, deoarece gestionarea cu succes a riscului este un factor de promovare a rezistenței în sine. Abilitățile diferite ale indivizilor de a face față situațiilor stresante pot fi atribuite unei varietăți de factori. Acestea includ caracteristicile personale moștenite sau dobândite în primii ani de viață, calendarul, durata, secvența și frecvența evenimentelor stresante și disponibilitatea fiabilității sprijinului colegial, familial și comunitar. Factorii de protecție pot fi legați de contextul individual sau de contextul situației.

Cuvinte-cheie: educația pentru securitate, bunăstare personală și socială, reziliență la situațiile de abuz, concepție despre sănătate ca valoare socială și securitate.

Abstract

Resilience is a quality that helps individuals or communities resist and recover from adversities. The identification of potential risk and protective factors can lead to substantial improvements in many areas of children's physical and mental health. The promotion of resilience is not simply a matter of eliminating child abuse, as the successful management of risk is a resilience promoting factor in itself. The differing abilities of individuals to cope with stressful situations can be attributed to a variety of factors. These include personal characteristics inherited or acquired in the early years of life, timing, duration, sequence and frequency of stressful events and reliability availability of peer, family and community support. Protective factors may be related to the individual or to the situational context.

Keywords: security education, personal and social well-being, resilience to abuse, conception of health as social value and security.

În cartea „Tratat de reziliență asistată”, Șerban Ionescu oferă următoarea definiție a termenului *rezilient*: „a fi rezilient constă în a se angaja pe un drum neașteptat pentru sine și pentru ceilalți, depășind necazurile prin care trece.” Procesul este unul complex, neliniar și de durată, întrucât conține strategii de rezistență, perioade de irezistență și riscuri de ireziliență. Tomkiewicz, în una din lucrările sale – „Du bon usage de la resilience” –, sublinia că aceasta trebuie să implice ideea unei „noi existențe, a unui proiect de viață, adică o anumită îmbogățire a personalității supuse încercărilor și traumelor” [5, p. 62].

Reziliența reprezintă o nouă cale de dezvoltare, prin care subiectul folosește

relația pentru a-și reconstrui o identitate, definindu-se și identificându-se în funcție de ceea ce devine, și nu de ceea ce a trăit sau de ceea ce era înainte de episodul traumatizant. Ș. Ionescu prezintă câteva caracteristici esențiale care i-ar permite subiectului să-și reconstruiască identitatea:

- să lase loc pentru inițiativa personală;
- să permită creativitatea;
- să permită schimbarea;
- să considere întotdeauna posibilă evoluția pozitivă a subiectului.

Atunci când aceste patru condiții sunt îndeplinite, relația educativă este în măsură să susțină subiectul pe noile sale căi de evoluție [5, p. 64].

S-au efectuat mai multe cercetări cu privire la evaluarea rezilienței; astfel, în 1980 Jack și Jeanne Block propun noțiunea de „reziliență a eului”, care ar „corespunde capacității de adaptare într-o manieră flexibilă și ingenioasă la factorii exteriori și interiori generatori de stres” [5, p. 81]. Ulterior, în literatură, cu sens foarte apropiat, se folosește și termenul *reziliență personală* [5, p. 683].

Analizând mai multe studii, concluzionăm că reziliența este condiționată de:

- a) *competența personală*: trăsăturile pozitive și resursele individului;
- b) *competența interpersonală*: un mediu familial coerent, stabil și susținător;

c) competența socială: o rețea socială care susține și întărește eforturile adaptative ale persoanei.

Pentru a pune în practică strategiile de reziliență, se impune și studierea factorilor de risc, prezența și intensitatea cărora, de asemenea, trebuie analizată la nivel personal, familial și de risc. În acest context, se evidențiază două instrumente pentru inventarierea factorilor de risc [5, pp. 130-133]:

1. lista de înregistrare a factorilor de risc familiari la care răspund părinții sau FRFC – P, care cuprinde următoarele domenii de risc:

- a) evenimentele de viață nefavorabile;*
- b) structura familială și statutul socioeconomic;*
- c) practicile parentale;*
- d) conflictul verbal parental și problemele de dispoziție,*
- e) comportamentul parental antisocial și psihopat;*
- f) alți itemi (de exemplu, itemul 7: preocupare referitoare la viitoarea adaptare a copilului);*

2. un alt instrument este „Inventarul factorilor de protecție al lui Baruth”, care vizează evaluarea a patru factori ce contribuie la prezența rezilienței la persoanele considerate „reziliente”. Acestea sunt:

- a) o personalitate adaptabilă;*
- b) un mediu susținător;*

- c) un număr redus de factori de stres;*
- d) experiențe compensatorii.*

Ș. Ionescu consideră că cea mai evidentă dovadă a rezilienței copilului-victimă o reprezintă calitatea și nivelul îndeplinirii funcțiilor parentale, atunci când experiențele de suferință și violență din copilărie nu-și pun amprenta asupra rolului parental jucat cu propriii copii sau asupra altor persoane semnificative. Rutter prioritiza reziliența experiențelor ulterioare de afiliere și în special dragostea, considerând că acest sentiment de acceptare oferă posibilitatea de sustragere de la impactul nefast al suferinței.

De ce totuși apare abuzul asupra copilului? Conform teoriei ecologică-interacționistă, abuzul este un fenomen complex și multicausal, ce trebuie studiat din perspectiva microsistemului (relațiile familiale), exosistemului (mediul mai larg de existență, ce cuprinde familia lărgită, vecinătatea, comunitatea etnică, religioasă etc.) și macrosistemului (atitudinile societății față de violență și față de copii, nivelul de trai din societate, problemele sociale specifice ale societății și politicile sociale in vigoare etc.). La nivelul acestor sisteme, există factori facilitatori, sau de risc (nivelul scăzut de toleranță, frustrarea, lipsa stimei de sine, manifestarea unei anumite patologii, experiența unui abuz, sărăcia, izolarea socială, condiții neadecvate de trai, tulburări de

comportament al copiilor, boli cronice ale copiilor, familii monoparentale, acceptarea culturală a violenței, a pedepselor fizice, tulburări de dezvoltare), și compensatori ai maltratării copilului (relații stabile mamă-copil, încrederea părintelui în propriile capacități parentale, climatul familial stabil, bunele relații maritale, sănătatea membrilor familiei, stabilitatea socioeconomică, abordarea metodelor nonviolente de educare și socializare). Maltratarea, în acest model, se explică prin corelația factorilor compensatori și a celor de risc, atât a celor ce privesc dezvoltarea și personalitatea copilului, cât și a factorilor personalității părinților, iar interacțiunea lor trebuie analizată din perspectiva celor trei sisteme [8, p. 161].

De ce este importantă eradicarea fenomenului abuzului asupra copilului? Abuzul are multiple consecințe directe asupra copilului, cele mai vizibile fiind consecințele fizice (arsuri, răni, contuzii, fracturi repetate și multiple, fragilitate somatică, deces), îndeosebi în cazurile de abuz sexual. Pe lângă consecințele fizice, maltratarea poate declanșa la copil diverse tulburări psihopatologice, precum:

- tulburări psihosomatice din sfera sfîncțeriană (enurezis, encoprezis);
- tulburări alimentare (greață, anorexie, bulimie);
- tulburări ale somnului (insomnii, coșmaruri);

- tulburări ale comportamentului (agresivitate sau retragere, automutilare, hiperactivitate);
- activitate sexuală precoce sau compulsivă (în caz de abuz sexual);
- anxietate, depresie sau tulburare psihotică (disociere, percepție eronată a pericolului, gânduri invazive) etc.

Relația cu adultul este atât de importantă, încât, ca formă de adaptare, copilul poate menține relația de atașament chiar și cu un părinte agresor. Acesta minimalizează, scuză abuzul prin mecanismul de negare, de suprimare a gândurilor și sentimentelor sau prin disociere, dezvoltă o identitate fragmentată, o dublă personalitate, prin care copilul scoate la iveală defectele pentru care merită să fie maltratată, convingându-se că el este cel rău, devine tot mai încrezător că părinții săi își vor schimba atitudinea, dacă el devine suficient de bun; o altă consecință este disocierea între corp și psihic. Majoritatea copiilor maltratați prezintă un atașament care demonstrează o lipsă de siguranță sau un atașament dezorganizat, exprimat prin comportamente bizare în cadrul relațiilor, regăsit ulterior la maturitate. La rândul său, adultul care a fost copil maltratată riscă să devină o autoritate abuzivă sau, din contra, din cauza incompetenței, prezintă o delăsare parentală totală, adiacentă consumului de alcool, tutun, droguri, provocarea vomei, angajarea

precoce în activități sexuale, comportament antisocial și tentative suicidare [5, pp. 170-171].

De ce copilul exercită un comportament antisocial, provocator? Prima și cea mai răspândită explicație este cea a psihologului american Albert Bandura, a modelelor sociale achiziționate. În susținerea acestei teorii, Daniel Goleman asemănă creierul copilului unei plante care se adaptează la solul bogat sau sărăcăcios, ecologia creierului fiind mediul social, în special climatul emoțional cultivat de principalii oameni din viața sa. Psihologul menționează că până și copiii de trei ani sau mai mici învață că violența este un comportament normal, dacă își văd părinții certându-se și agresându-se reciproc; acest model comportamental poate fi manifestat imediat sau mai târziu. Chiar dacă părinții unui copil de vârstă preșcolară sau școlară nu se vor mai certa în fața lui, ceea ce a înșușit copilul până la vârsta de trei ani este suficient ca să-l marcheze psihic, cu consecințe pe termen lung [4, p. 225].

Cum poate părintele dezvolta comportamentele prosociale și dezvolta emoțional copilul? Părinții nu pot aștepta schimbare comportamentală din partea copiilor, dacă nu-și modifică stilul de educație. *Cum ar putea-o face?* Dispunem de o literatură bogată în sfaturi la acest capitol, lucru considerat pozitiv, ținând cont de faptul că reziliența trebuie abordată în

mod și ritm individual. În cele ce urmează, încercăm să realizăm o retrospectivă a unor autori în cea ce privește modalitățile de înțelegere a limbajului copilului, dar indiferent de modelul adoptat, părintele trebuie să conștientizeze că fiecare copil este unic, are atuurile și limitele proprii, grad variat de energie și concentrare și deseori abordarea standard de către părinți, chiar și în aceeași familie, pentru doi sau mai mulți copii poate fi inefficientă, căci fiecare copil trebuie abordat individual.

În cartea „Cum să ne comportăm cu copiii în funcție de temperamentul lor” [1], autorul descrie patru tipuri dominante de temperament: activ, emotiv, rațional și senzorial, făcând o analiză amănunțită a aptitudinii și comportamentului fiecărui tip, studiind legătura afectivă, cogniția, expresia nevoilor, comportamentul în grup și în familie, trăsăturile cele mai agreabile, dar și mai neplăcute, nevoile și așteptările copilului și modul de interacțiune între copii și adulți cu temperamente diferite. Trăsând unele linii generale, am putea diferenția câteva trăsături definitorii pentru fiecare temperament: de exemplu, activul se implică instinctiv în lucrurile care se găsesc la îndemâna sa, are o voință predominantă de a cuceri și se crede capabil de a-și îndeplini obiectivul. Senzitivul încearcă, pur și simplu, să-și păstreze calmul și echilibrul, este autodidact, găsește mereu o modalitate de a se interesa de ceva în mod special. Rați-

onalul are dorința de a dobândi constant noi cunoștințe, curiozitate și știința sa îl face mândru și îl motivează să vrea să învețe mai mult. Emotivul este condiționat, în principal, de amuzament și de plăcere; îi place să fie înconjurat de oameni pe care îi iubește, iar printre toate distracțiile sale, nu uită să solicite atenție, căci fără iubire este, practic, de neconceput, este foarte afectiv și îi place să demonstreze sentimentele pe care le are. Totuși, este important să înțelegem că, în plan afectiv, ceea ce resimte fiecare dintre temperamente se exprimă diferit. Maniera de a se comporta cu oamenii care îi înconjoară variază în funcție de afinitățile pe care aceștia le posedă în raport cu ei. Astfel, înțelegerea temperamentului copilului, dar și a propriului temperament, le-ar putea oferi adulților pârghii considerabile în dezvoltarea competențelor personale de reziliență. Un alt autor care ne surprinde cu o viziune inedită asupra modului de interacțiune pozitivă dintre adult și copil este Thomas Gordon, nominalizat la Premiul Nobel pentru Pace. În cartea „Părinte eficient” [3], acesta pune accentul pe „ascultarea activă” a copilului sau pe metoda a III-a, care presupune „o abordare prin care un anumit părinte și un anumit copil pot rezolva o problemă anume, găsind o soluție anume acceptabilă pentru ambele părți” [3, p. 224]. Este o lucrare captivantă, care conține exemple practice, aplicabile, tehnici de lucru, descrise pe etape, prezintă eventualele riscuri, probleme

și soluții ale acestora, metode ineficiente și metode eficiente demonstrate. Printre modurile de a discuta eficient cu cei mici se numără mesajele la persoanele a II-a și a I-a, schimbarea comportamentului modificând mediul și aplicând metoda avantajului reciproc. Metoda avantajului reciproc presupune identificarea și definirea conflictului, propunerea de soluții alternative, evaluarea opțiunilor stabilite, alegerea celei mai bune soluții, implementarea deciziei și evaluarea progreselor. De asemenea, aici se regăsesc sfaturi practice referitoare la modalitatea de a transmite valorile de la adulți la cei mici, modalități de schimbare și autodezvoltare pentru părinți, dar și pentru „ceilalți părinți ai copiilor”. Scopul acestei cărți – de fapt, a întregului „Program Gordon pentru Părinți Eficienți” – este de a eradica violența domestică și a oferi, în schimb, pace și democrație.

O altă carte ce ar putea stimula părinții în vederea aplicării metodelor alternative și nonviolente de disciplinare, precum și în formarea unei legături sănătoase cu copilul, ceea ce ar duce la sporirea rezilienței, este „Inteligența emoțională în educația copiilor”. Cartea începe cu o revelație a lui Daniel Goleman referitoare la importanța vieții de familie, care este numită „prima școală a emoțiilor”, unde copilul învață și recunoaște atât emoțiile proprii, cât și reacțiile celorlalți la emoțiile noastre, cum să

le perceapă și ce reacții să aleagă, cum să-și exprime speranțele și temerile. „Această școală emoțională nu înseamnă doar ceea ce le spun părinții copiilor lor sau ceea ce fac pentru ei; ea presupune, de asemenea, modelele oferite de părinți în ceea ce privește felul de a-și trata propriile emoții și pe cele care apar în relația soț-soție” [6, p. 11].

O altă perspectivă de abordare a comportamentelor indezirabile la copii este prezentată în cartea „Cele cinci limbaje de iubire ale copiilor”, autorii afirmând că acestea apar atunci când „rezervorul emoțional” al copilului este gol. Astfel, se propun cinci modalități de înțelegere și descoperire a modului de a-l „umple” pe copil cu iubire necondiționată. Fiecare copil are un fel special de a percepe iubirea. Sunt prezentate cinci modalități prin care aceștia o exprimă:

- 1) mângâierile fizice;
- 2) cuvintele de încurajare;
- 3) timpul acordat;
- 4) daruri;
- 5) servicii.

Cartea le explică detaliat părinților de ce ar trebui să se axeze pe iubirea de tipul „orice ar fi”, iubire necondiționată (cu mare atenție la momentele când copiii au un comportament greșit). Explicația este una simplă: copiii creșcuți în iubire condiționată învață să iubească la fel, iar la adolescență ei manipulează și manevrează părinții. Un alt

aspect tratat în lucrare este implicarea tatălui, diferența dintre părinții implicați și părinții neimplicați, precum și ecuația mânie – iubirea, menționându-se că „felul în care copilul învață să-și stăpânească mânia va influența în mare măsură dezvoltarea sa ca persoană integră” [2, p. 172], iar comportamentul pasiv-agresiv este o exprimare indirectă a mâniei asupra unei persoane sau a unui grup și reprezintă o determinare conștientă de a face contrariul în raport cu ceea ce doresc părinții. De exemplu, frecventul enunț stereotip „băieții nu plâng”, favorizat și dezvoltat de părinți din copilăria timpurie, are ca efect comportamentul predominant agresiv la băieți. Majoritatea oamenilor nu percep felul în care mânia poate fi stăpânită, adulții pedepsind aspru manifestările ei, mai întâi cele verbale de genul „eu nu vreau cu mama”, „nu fac nimic”, apoi și pe cele comportamentale, sporind de fiecare dată intensitatea pedepsei, pentru obținerea „reconcilierii” [2, p. 176].

Alte modalități de „citire a limbajului copilului” sunt prezentate de Shapiro [10], Wilson [11], Kaduson și Schaefer [9], care propun mai multe tehnici de lucru cu copiii, printre care tehnicile narrative, artele expresive, jocurile, teatrul de păpuși, jucăriile și obiectele, jocul în grup, precum și limbajul trupului și al vocii, visele și modalitățile de creștere a stimei de sine. Aceste tehnici sunt benefice atât pentru

copil, cât și pentru adult, iar varietatea aplicării acestora ar facilita delimitarea „tehnicilor voastre” de formarea rezilienței.

Prezentul articol nu a avut drept scop etichetarea sub nici o formă a copiilor sau adulților; din contra, considerăm că o mai bună înțelegere a identității, caracterului, modului de percepție a lumii, a emoțiilor, a iubirii copiilor oferă perspective variate de abordare și aplicare a stilului parental și, în consecință, proiectează îmbunătățirea relației adult – copil, ținând-se cont de interesele reciproce și apropiind părintele și copilul, formându-se, astfel, o legătură puternică, stabilă, bazată pe reciprocitate, suport și dragoste, o legătură dorită de majoritatea părinților.

Bibliografie

1. Bedard, N., *Cum să ne comportăm cu copiii în funcție de temperamentul lor*, București, Orizonturi, 2015.
2. Chapman, G., Campbell, R., *Cele cinci limbaje de iubire ale copiilor*, București, Curtea Veche, 2011.
3. Gordon, Th., *Părinte eficient*, București, TREI, 2014.
4. Furtună, D., *Homo Aggressivus: De ce nu se opresc războaiele și violența*, Chișinău, Lexon-Prim, 2015.
5. Ionescu, Ș., *Tratat de reziliență asistată*, București, TREI, 2013.
6. Pop, M., *Homeopatie în psihoterapie, remedii în terapia cognitiv-comportamentală*, București, Herald, 2014.
7. Tobias, S.E., Elias, M.J., Friedlander, B.S., *Inteligența emoțională în*

educația copiilor, București, Curtea Veche, 2012.

8. Roth-Szamoskozi, M., *Protectia copilului – dileme, concepții și metode*, Cluj, Presa Universitară Clujeană, 1999.
9. Schaefer, Ch.E., Kaduson, H.G., *101 tehnici favorabile ale terapiei prin joc*, București, Editura Trei, 2015.
10. Shapiro, L., *Limbajul secret al copilului. Cum să înțelegi mai bine copilul*, București, Editura Trei, 2011.
11. Wilson, J., *Terapia centrată pe copil*, Iași, Polirom, 2011.

Problema funcționării sistemului senzorial la copiii cu tulburarea de spectru autist Problem of sensory system functioning in children with autistic spectrum disorders

Victoria Maximciuc,
doctor în psihologie, conferențiar
universitar,
Catedra de psihopedagogie specială,
Facultatea de Psihologie și
Psihopedagogie Specială,
UPS „Ion Creangă”, Chișinău, Moldova

Rezumat

Articolul abordează problema cercetării senzațiilor la copiii cu tulburarea de spectru autist. Dificultățile în funcționarea sferei senzoriale facilitează apariția mai multor dificultăți în dezvoltarea acestor copii și împiedică socializarea lor eficientă. În articol sunt prezentate rezultatele propriei cercetări, bazată pe studiu de caz, sunt propuse metode de intervenții pentru diminuarea dificultăților în sfera senzorială.

Cuvinte-cheie: tulburarea de spectru autist, senzații, intervenții, plan individualizat.